

YOSHLARNING HAYOT YO'LINI TANLASHDA KASBLARNI PSIXOLOGIK TIZIMLASHNING AHAMIYATI

Dusyarov X.Ch.

Termiz davlat pedagogika instituti dotsenti.

Dusyarov S.X.

Termiz davlat universiteti o'qituvchisi.

Annotatsiya: Ushbu maqolada yoshlarning hayot yo'lini to'g'ri tanlashda kasblarni psixologik tizimlashning ahamiyati, maqsadga ko'ra kasb tizimlari to'g'risidagi materiallar yoritilgan.

Kalit so'zlar: Kasb, tizim, yoshlar, hayot yo'li, tanlash, ahamiyat

Аннотация: В данной статье подчеркивается значение психологической систематизации профессий в правильном выборе жизненного пути молодежи, материалы по профессиональным системам по назначению.

Ключевые слова: Профессия, система, молодежь, жизненный путь, выбор, значимость.

Annotation: In this article, the importance of psychological systematization of professions in the correct choice of the life path of young people, materials on professional systems according to the purpose are highlighted.

Key words: Profession, system, youth, life path, choice, importance.

Bizga ma'lumki, har qanday jamiyatning ravnaqi, ijtimoiy, ma'naviy, siyosiy, iqtisodiy barqarorligi o'z fuqarolarining aqliy va axloqiy, kasbiy salohiyatini yuksak darajada rivojlanganligiga bog'liq. Zero, jamiyatimizning ma'naviy yangilanishida, ijtimoiy yo'naltirilgan bozor iqtisodiyotini shakllantirishda jahon hamjamiyatiga qo'shilishini ta'minlaydigan demokratik huquqiy davlat qurish kadrlar tayyorlashning ustuvor mezoni sifatida muhim rol o'ynaydi.

Yoshlarning hayot yo'lini to'g'ri tanlashda kasblarni psixologik tizimlashning ahamiyati kasbga yo'naltirish ishlari uchun mo'ljallangan. Qayd etilganidek, kasblar olami juda keng bo'lib, unda 20 mingdan ortiq kasb va 40 mingga yaqin mutaxassisliklar mavjud. Ularni turli belgilariga ko'ra tizimlash mumkin. Psixologik tizimlashning xususiyati shuki, yoshlarning hayot yo'lini tanlashda bunda ijtimoiy - iqtisodiy va texnologik belgilardan voz kechiladi. Kasblarni psixologik tizimlash kasbiy qiziqishlar, qobiliyatlar tashxisini ta'minlab berish lozim. Shunda kasblarni guruhlariga birlashtirishning psixologik muammosi kelib chiqadi.

Asosiysi, kasblarni tizimlash shaxsining qoniqtiruvchisi kasb tanlash, ya'ni kasbiy tanlovini yengillashtiradi. Adabiyotlarni o'rganib chiqish, shaxs va kasb muvaffaqiyatligini ya'ni, kasbiy layoqatini hisobga oluvchi belgilarga to'xtalib

o'tish imkonini beradi. Bunda kasbni talab etuvchi shaxsning psixologik tuzilmalari muvaffaqiyatlanadi. Shu belgilarga ko'ra, aniq bir faoliyatni bajara oladigan shaxslardagi kasbiy tanlovni amalga oshirish mumkin. Bunday yondashishi ko'pgina psixologlarning tadqiqotlarida kuzatiladi. Kasblarni tizimlashni muhim muammosi - bu kasbni tavsiflovchi ma'lumotlarni to'plash usullaridir. Ularga kuzatish, faoliyatini mustaqil bajarishi (mehnat metod), yoshlar bilan savol-javob, ish-joyidan kuzatuvchi hamda savol- javoblardan iborat. Chet elda qiziqishlar, shaxs qobiliyatlari va temperament xususiyatlarini hisobga olish asosida kasblarni tizimlashi keng tarqalgan. Avvalambor Dj.Xolland tomonidan 1966 yilda ishlab chiqarilgan kasblarni tizimlashishni ajratish mumkin. Uning mohiyati psixolog konsepsiyasiga asoslangan bo'lib, ushbu konsepsiya shaxs nazariyasini kasb tanlash nazariyasi bilan birlashtiradi. Yo'nalishning asosiy komponentlarini o'rganish asosida Dj.Xolland shaxsning kasbga yo'naltirilgan turlarini ajratadi: realistik, intellektual, ijtimoiy, konvensional ya'ni, umumiy qabul qilish mezonda va an'analarga asoslangan ishbilarmonlik, badiiy qobiliyatlar va boshqalar.

Har bir shaxs ma'lum kasbiy muhitga yo'naltirilgan idealistik tur - moddiy buyumlar yaratishga, texnologik jarayon va texnik qurilmalar, iqtidor, aqliy mehnatga, ijtimoiy - iqtisodiy mehnat bilan o'zaro aloqaga, konvensional aniq tuzilgan faoliyatga, ishbilarmonlik, odamlarga rahbarlik va badiiy - ijodga qaratilganidir. Har bir shaxs turi modeli quyidagi sxema bo'yicha tuziladi: maqsadlar, qadriyatlar, qiziqishlar, qobiliyatlar, istalgan kasbiy rollar mumkin bo'lgan yutuqlar, karyera va boshqalar. Keyingi kasblarni tizimlash qobiliyatlarini hisobga olishga asoslanadi. Talab etiladigan qobiliyatlar bo'yicha, kasblarni tizimlash bo'yicha bir necha bor urinishlar bo'lgan. Dastlab, 1953 yilda D Paterson tomonidan taklif etilgan.

Yoshlarni hayot yo'lini topishda kasblarni tizimlashning ahamiyatiga to'xtalib o'tamiz. U juda keng tarqalgan bo'lib, tizimlash asosini 9 ta turli qobiliyatlar tashkil etadi. Minnesota Occupational Rating Scale (MORS) yordamida kasbshunos psixologlar tomonidan 432 ta kasb tanlab olinib, quyidagi 7 ta guruhga ajratiladi. Akademik, mexanik, ijtimoiy, diniy, musiqaviy, artistlik va jismoniy guruhlardir. Tadqiqot natijalarini umumlashtirish natijasida 432 kasbni 214 ta namunaga keltirildi, ulardan 137 tasi bitta kasb mutaxassislikka qolgan 77 tasi ikkitadan 18 tagacha, mutaxassislikni birlashtiradi.

E.A.Klimov ishlab chiqqan kasblar tuzilmasi ham keng tarqalgan.

Mehnat obyektiga ko'ra 5 ta kasb turlari ajratiladi.

1. Inson - tabiat (T). Bu tur namoyondalari o'simlik va hayvonot mikroorganizmlar va ular yashash sharoitlari bilan ishlashadi. Masalan, meva - sabzavot ustasi, agronom, zootexnik, vetenar, mikrobiolog.

2. Inson - texnika (T). Ishchilar jonsiz texnik mehnat obyektlari bilan ishlashadi. Masalan, texnik, mexanik, muxandis mexanik, muhandis elektrik, texnik texnolog va hokazo.

3. Inson - inson (I). Bunda ijtimoiy tizimlar, axloqiy guruhlar, turli yoshdagi insonlar bilan ishlash nazarda tutiladi. Masalan, oziq – ovqat mahsulotlarini sotuvchisi, sartarosh, shifokor, o'qituvchi va boshqalar.

4. Inson - belgilar tizim. Tabiiy va sun'iy tillar, shartli belgilar, ramzlar, raqamlar, formulalar kasb turi namoyondalarini qiziqtiruvchi predmetlar olami va boshqalar. Masalan, dasturchi, chizmachiligi - kartagraf, matematik, tilshunos, nashriyot muqarriri.

5. Inson - badiiy obraz (B). hodisalarni badiiy aks etishi dalillari - mana shu narsalar bu kasb turi vakillarini qiziqtiradi. Masalan, rassom dekarator, rassom - restavrator, musiqa asboblari sozlovchi, balet artisti, konsert ijrochisi, aktyor va boshqalar.

Bu beshta kasb turlari maqsadlar belgisiga ko'ra 3 ta sinfga bo'linadi.

1. Gnostik kasblar (G) (qadimgi yunonchadan "gnosis" bilim);
2. O'zgartiruvchi kasblar;
3. Qidiruvli kasblar;

Asosiy ish qurollariga ko'ra har qaysi sinf doirasida 4 ta bilimni ajratish mumkin.

1. Qo'l mehnati kasblari;
2. Mashina qo'l mehnati;
3. Avtomatlashgan va avtomatik tizimlar qo'llanishi bilan bog'liq kasblar;
4. Funktsional ish quroli bilan bog'liq kasblar.

Mehnat sharoitlariga ko'ra, Ye.A.Klimov kasblarni 4 guruhga bo'ladi.

Maishiy mikroiqlimga xonakiga yaqin ish. (B) har xil ob-havo sharoitida ochiq havoda bo'lish bilan bog'liq kasblar agranom, payvandchi, aytonazorat inspektori.

Odatiy bo'lmagan sharoitlarda balandlikda, suv tagida, yer tagida baland past darajalarda ishlash: havvos, o't o'chiruvchi va hokazo.

Insonlar sog'ligi, hayoti uchun yuqori mas'uliyat sharoitida ishlash: moddiy qadriyatlar, bolalar boqchasi tarbiyachisi, o'qituvchi, tergovchi.

Shartli belgilarni qo'llagan holda, kasblar dunyosi "xaritasini" va ma'lum kasbning na'munaviy formulasini tuzish mumkin. Bu formula real kasbga nisbatan ham orzudagi kasbga nisbatan ham, qo'llanishi mumkin.

1. Mening kasbim
2. Kasblar guruhlari
3. Kasblar bo'limlari
4. Kasblar sinflari

5. Kasblar turlarini sinflash

Bu kasbga yo'naltirish ishlari uchun mo'ljallangan. Bu tasniflashni o'rganib chiqqan V.E.Govrilov ijobiy tomonlari bilan birga kamchiliklarini ham ko'rsatib berdi. Masalan, bir guruhdagi kasblar ishchiga qarama - qarshi talablarni oldiga qo'yuvchi komponentlarni o'z ichiga oladi, bu esa kasbga layoqatlilik belgilarini aniqlashni qiyinlashtiradi. Tasniflashning yana bir kamchiligi shundaki, kasblar olami nihoyatda o'zgaruvchan, shunga ko'ra kasblarning mehnat mazmuni ham o'zgaruvchan xususiyatga ega.

Xulosa qilib o'quv kasblar muammosini hal etishga bo'lgan asosiy yondashuvni ta'kidlash mumkin. Kasblar tanlovi emas, ta'limning texnologik va shaxsga yo'naltirilgan mazmunini loyihalashtirishdan iborat. Bu muammoning yechimi mutaxassis - konstruktor kasblariga bo'lgan ehtiyojini keltirib chiqaradi, hamda ta'limda kasbshunoslikning ahamiyatini kuchaytiradi va yoshlarning hayot yo'lini topishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. X.Ch.Dusyarov va boshqalar. "Kasb hunarga yo'naltirish". Darslik. Impress media MCHJ nashriyoti. Toshkent 2023 yil. 454 b.
2. Asomova R.Z. Kasb tanlash motivatsiyasi va uning dinamikasi.-T., 2002. -137 b.
3. Jalilova S.X., Xaydarov F.I., Xalilova N.I. Kasb pixologiyasi. Toshkent-2010. 162b.
4. N.Toyloqov va boshqalar. O'quvchilarni kasb-hunarga yo'naltirish texnologiyalari. Metodik qo'llanma. Toshkent 2017 yil.